

OPEN ACCESS
*Corresponding author
Iman Azad Sadeq
iman.sadeq@su.edu.krd

Karşılaştırmalı Türkçe ve Türkmençe Atasözleri

Iman Azad Sadeq / Türk Dili Bölümü, Diller Fakültesi, Selahattin Üniversitesi - Irak

Özet

RECEIVED : 17 /11 /2024
ACCEPTED : 18/04/ 2025
PUBLISHED : 15/02/ 2026

Anahtar Kelimeler:

Atasözü,
Karşılaştırma,
Türkçe,
Türkmençe.

Atasözleri, toplumların yaşadığı deneyimlerden ve gözlemlerden elde edilen kısa, özlü ve genellikle öğüt veya ders niteliğinde olan sözlerdir. Genellikle anonimdirler ve nesilden nesile sözlü olarak aktarılmışlardır. Bu çalışmada Türkçe ve Türkmençenin atasözlerini karşılaştırmalı bir biçimde ele aldık. Atasözünün Türk edebiyatı ve Türkmen edebiyatında tanımını, değerini, biçim, kavram, anlam ve genel özelliklerini gösterdik. Sonra her iki Türkçe ve Türkmençe arasında var olan ortak atasözleri karşılaştırarak açıklamalı bir şekilde değindik. Aynı zamanda çalışmanın kapsamı, önemi, yöntem ve sınırlamasını ayrı ayrı detaylı olarak anlattık. Bu çalışmada elde ettiğimiz tespitler değerlendirilerek sonuç bölümünde yer verilmiştir

About the Journal

Zanco Journal of Humanity Sciences (ZJHS) is an international, multi-disciplinary, peer-reviewed, double-blind and open-access journal that enhances research in all fields of basic and applied sciences through the publication of high-quality articles that describe significant and novel works, and advance knowledge in a diversity of scientific fields. <https://zancojournal.su.edu.krd/index.php/JAHS/about>

Giriş

Türkmenlerin geneli ve özellikle Irak-Türkmenlerinin edebiyatına bakıldığında, yüzyıllar boyunca devam etmiş bir edebiyat olarak görülmektedir. Türk edebiyatında, Irak-Türkmen edebiyatı çok mühim bir makam teşkil etmektedir. Irak Türkmenlerinin edebiyatın temeli ise genel Türk edebiyatın temeli üzerine kurulmaktadır. Irak-Türkmenlerin, edebiyatları ve dilleri ile Oğuzlara uzanmaktadırlar.

En eski dönemlerden başlayarak, Irak'ta yerleşen Türkmenlerin dilleri olduğu durumda kendilerine ait edebiyatları da vardır. Bu edebiyatın ve dilim temel kökü en fazla Oğuzlara bağlanmaktadır. Çünkü 54 H., 673 M. yıllarından başlayarak Irak'ta yerleşen Oğuzlar daha fazla Orta Asya ve Azerbaycan'dan Irak'a göç etmişlerdir. Oğuzlar Irak'ta yerleşirlerken, kendileriyle getirdikleri kültür, gelenek, görenek ve sözlü edebiyatlarını unutmamışlar. Kuşkusuz bu konuda edebi eserler verdiler. Yazılı ve sözlü olan bu eserleri zaman geçtikçe Irak kültürüyle kaynaşmıştır. (Benderoğlu, 1989, p.7)

Yerleştikleri bölgenin kültürel ve sosyal halleri, Türkmenlerin günlük hayatlarını ve edebiyatlarını etkilemiştir. Başlangıçtan günümüze kadar, Irak-Türkmen edebiyatı farklı milletlerin edebiyatıyla etkilemesine rağmen, yine de kendi niteliklerini korumuştur. Yazılan kaynaklara göre, Irak-Türkmen edebiyatı tarihi iki esas döneme Ortak Dönem Edebiyatı (Başlangıcından 1918'e kadar) ve Çağdaş Edebiyat (1918-Günümüze kadar) ayrılmaktadır.

Irak-Türkmenleri, anonim halk edebiyatı ürünlerinin içerisinde genel olarak değerlendirilirse, halk şiirinden sonra atasözleri en önemli ürünlerinden sayılmaktadır. Türkmenler de diğer milletler gibi günlük konuşma, oturma ve davranışlarda yüksek bir derecede ataların sözlerine bel bağlamıştır. Onlara göre atalardan sözlü bir biçimde günümüze kadar gelen bu altın değerine sahip sözler mutlaka insanlara en doğru yolu göstermektedir. Onun için nesilden nesle bu sözlerden akıl almak ve hayatta başarabilmek isteyen insanlar hiçbir şekilde çıkmamıştır. (Khayrullah, Hamdi Latif & Shareef, Mohammed Ali , 2009, p.23)

Genel anlamıyla atasözü, edebiyat dünyasında çok önemli bir yere sahiptir. Bu özelliğinden ötürü atasözünün nasıl ortaya çıktığı sorusu genel olarak aklımızı kurcalamaktadır. Bu soruya istinaden şöyle cevap verebiliriz: Atasözü, insanın geçmişini andıran ve içinde nice ayrıntılı anlamlara sahip özellikler bulunduran bir edebiyat türüdür. (Sadık, 2022, p.186)

Atasözü, ses tekrarlamaları sayesinde şiirsel bir özellik taşırlar. Atasözünü kavramsal olarak dört kelime ile hem tanımlı hem de özellikleri belirtmiş oluruz: *yaygınlık, eskilik, kısalık ve etkileyicilik* olarak ifade edebiliriz. Halkın içinde dolaştığından dolayı *yaygın*; geçmişten günümüze kadar devam ettiği için *eski*; az sözcük barındırdığı için *kısa*; çarpıcı ve değişmeceli anlatımı açısından da etkileyicidir. (Özbaşı, 2020, p.4)

Geçmişten günümüze kadar ataların sözüne kulak asan ve hayatta bu sözlerle yetişmeye çaba harcayan her toplum mutlaka kalımlı olmuştur. Çünkü atasözleri hayatın tek bir yönü değil, gerçekten bütün yönünü içinde taşımaktadır. Aksi takdirde kimsenin sözüne kulak asmayan, yalnızca kendi kararlarını doğrulayan her kimi olsa, mutlaka işinin sonucunda başaramamıştır.

1. Türkçede Atasözü Nedir?

Geçmişten günümüze gelen, atalarımızın uzun gözlem ve denemelere dayanan yargularını, tecrübelerini, bilgece fikir veya öğüt olarak ifade eden ve kalıplaşmış biçimleri bulunan herkes tarafından benimsenmiş sözlere atasözü denir. Eski Türkçe de "*sav*" ve "*irsal-i mesel*" olarak da isimlendirilir. (Bozok, 2020, p.209)

Atasözleri, geniş halk kitlesinin asırlar boyunca geçirdikleri tecrübelerden ve bunlara dayanan fikirlerden meydana gelmiş ve kalıplaşmış sözlerdir. (Proverbs, Maximes; Sprichwörter), atalardan kalmış belirli kalıplar içinde akıl öğretici ve yol gösterici cümlelerdir. Bu cümleler gelenek ve göreneklerin etkisinde hazır öğütler ve hazır akıllar olduklarından dolayı kolaylıkla benimsenmiştir. Kesinlikle bunların bir yargı taşımaları, cümle şeklinde bulunmaları gerekmektedir. Bir atasözüyle belgelendirilen tutumun doğruluğu herkes tarafından kabul edilir ve anlaşmazlıklarda en büyük hakem bir atasözüdür. Hükümlü anlatımların önemli bir bölümü de fikir ve duyguları bildirmede hazır kuvvet olan ve her zaman kalıplaşmış cümleler halinde kullanılan atasözleridir. (Aksoy, 1988, p.15)

Türk Dil Kurumu'na göre, atasözleri; uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, nasihat verici özellikte mesel, sav, söz, deme ve darbimeseldir. Bir anlatım faaliyeti içinde, belirli bir nedenle söylenmiş ve belirli bir yerde; o esnada anlatılmak istenen fikir ve duyguyu güçlendirip, milletlerin kültür mirasını aktaran önemli bir araç olarak yaşantılarını doğru sürdürmeleri için ders vermelerle yüklü vurgulayan kısa ve öz söz kalıplardır. Atasözleri birçok dilde bulunan, ataların deneyim ve nasihatlerin içeren kalıplaşmış sözler olarak anlatımı renklendirip güçlendirir. Kimi zaman ölçülü, kafiyeli söylendiği de olur. Atasözünün bu özelliği, onun akılda kalmasını kolaylaştırır. (Özyürek, 1991, p.140)

Tarih'te yer alan her ulusun kendi hayat üslubuna ve anlayışına göre atasözleri olmuş ve bu atasözlerini uluslar farklı biçimlerde isimlendirilmişlerdir. Atasözlerine Latince ve Fransızca'da "proverbe", Yunancada "parabol", Almandada "siprichwort", Farsçada ise "darb-ı Mesel", İngilizcede "proverb", ismi verilmiştir. Türkçede bugünkü atasözlerinin ilk modelleri İslamiyet'ten önceki Türk edebiyatı eserlerini de içeren *Divani Lügâti Türk'te* "sav" ismiyle ve "mesel [atasözü]" manasıyla yer almıştır. "Sav" veya "sab-sav" kelimesinin eski Türkçede, Göktürk Anıtlarında, Uygurlardan kalma eserlerde, 11. Yüzyıldan Karahanlılar devrinde Doğu Türk dilinde "söz, haber, mesaj, nutuk, şöhret, şey" anlamlarına gelen "sa-" fiilinden türemiştir. 14. Yüzyılda da İslam etkisindeki Kıpçak döneminde kullanıldığı bilinmektedir. İslamiyet'in kabulünden sonra atasözü "sav" ya da "saw" yerinde, "dokunaklı ve manalı söz", ibret alınacak söz, örnek alınacak söz; atasözü" anlamlarını veren "mesel" kelimesi ile isimlendirilmiştir. 11. Yüzyılda Yusuf Has Hacıp *Kutadgu Bilig* adlı eserinde atasözü anlamında "mesel" kelimesini kullanmıştır. Klasik edebiyatta Atasözleri için "mesel" kelimesinden çok sözcüklerde karşılığı; *atasözleri*, *atalar sözü*, *atasözü* olarak verilen *Darb-ı mesel* kelimesi tercih edilmiştir. (Albayrak, 2009, pp.1-2)

Türklerde eskiden mesel, sav, tabiri olarak anılmış. Eski, yeni konuşma dillerinde, mensur ve manzum yayılar arasında kullanılmış ve kullanılmakta bulunan atasözleriyle deyimler birçok kişiler tarafından derlenmiştir. Ayrıca kitap olarak yayımlanmış olan eserler ise hangi özellikleri bulunan söze atasözü, hangi özellikleri bulunan söze de deyim denilmek gerektiğini ciddi olarak incelenmemiştir. Başta Şinasi'nin *Durub-ı Emsal-i Osmaniye*'si olmak üzere bütün derlemeler, atasözleri ismi altında verilen deyimlerle, deyim ismi altında verilen atasözleriyle veya atalar sözü ve deyim olan birtakım sözlerle doludur. (Aksoy, 1988, p.13)

Böylece, atasözlerin atalarımızın uzun denemelere dayanan tecrübelerini, öğüt olarak ifade eden ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş, kim tarafından söylendiği bilinmez topluma mal olmuş özlü sözlerin olduğunu anlamıştık. Aynı zamanda her milletin kendi atalarının fikirlerine, denemelerine, gelenek ve göreneklerine dayanan ulusal atasözleri mevcuttur. Bu milletlerin atasözlerine rastlanması, toplum bireylerin her zaman geçmiş kuşakların fikir ve denemelerinden faydalanarak istediklerini, ihtiyaç karşısında atalarının nasihatlerine başvurduklarını açıkça

göstermektedir.

2.1. Atasözlerin Biçim Özellikleri:

Her şeyden önce atasözleri, bir hüküm taşırlar. Bu bakımdan her zaman cümle şeklinde kurulmuşlardır. Başka kelime birliklerinde olduğu gibi atasözlerinde de kalıplaşma vardır. Bu açıdan da atasözleri herhangi bir cümle durumunda kurulmaz. Atasözlerini bildiren cümleler, hükümler, çoğunlukla 3. Kişi geniş zamanlı fiillerle veya 2. Kişi emir kipiyle kurulmuştur. Bunların dışında 1. Kişi veya 2. Kişi çekim eklerini taşıyan çeşitli fiil zamanları, atasözlerinde kullanılamaz. Bunun için atasözleri, kesinlikle deyimlerden ayrılır. (Hatiboğlu, 1988, p.183)

1- Çoğu atasözleri bir, iki cümledir. Fazla uzun olanların sayısı çok azdır:

Yerin kulağı var.

Vakit nakittir.

Ak akçe kara gün içindir.

Balık baştan kokar.

Dost ile ye iç, alışveriş etme.

Yoldan kal, yoldaştan kalma.

Görünen köy kılavuz istemez.

Son pişmanlık fayda etmez.

Ne yavuz ol asıl, ne yavaş ol basıl.

Zaman sana uymazsa sen zamana uy.

Deveci ile konuşan kapısını büyük açar.

Anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al. (Aksoy, 1988, p.28)

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi, cümlelerde en çok geniş zaman kipi, kimi vakit (nasihat olan atasözlerinde) emir kipi kullanılmış. Diğer kiplerle kurulmuş atasözleri daha azdır. Bunlarda da fiili söylenmemiş olanlarda da, ya emir ya da geniş zaman manası gizlidir:

Ne oldum dememeli, ne olacağım demeli.

Ana kızına taht kurmuş, baht kurmamış.

Anlayama sivrisine saz, anlamayana davul zurna az.

İnsan söylese söylese, hayvan koklaşa koklaşa.

Deve bir akçeye, deve bin akçeye.

Bana dokunmayan yılan bin yasasın.

Yalancının evi yanmış, kimse inanmamış. (Aksoy, 1988, p.29)

2- Atasözleri genellikle kısa cümlelerden oluşur ama pek çok anlamlı ve özlü sözler içermektedir. Bir kaç sözcükten oluşan bir atasözü bizlere bir hayat dersi anlatacak nitelikte olabilir:

Tasma su ile değirmen dönmez.

Dikensiz gül olmaz.

Alet isler, el övünür. (Aksoy, 1988, p.29)

3- Atasözleri kalıplaşmış sözlerdir: Her atasözü, belli kelimelerle, belli bir kalıp içinde söylenmiş olan kalmış bir biçimdir. Kelimeler değiştirilip yerlerine aynı manada da olsa başka kelimeler konulamayacağı gibi sözdiziminin şekli de bozulamaz. Böyle değiştirmeler yapılırsa ortaya çıkan söz, anlam değişmese artık atasözü diye anılmaz.

Örneğin:

- *Çalma elin kapısını, çalarlar kapın* sözün de, sözcüklerin sırası değiştirilerek: *Elin kapısını çalma, kapını çalarlar* biçiminde söylenemez.

- *Derdini saklayan derman bulamaz* sözündeki **derman** yerine **ilaç** denilemez. (Aksoy, 1988, pp.15-17)

2.2. Atasözlerin Kavram Özellikleri:

Her atasözü bir düstur ve bir genel kural özelliğini taşımaktadır. Bu düstur ve kurallar aşağıdaki kavram kısımları içinde bulunur. Başka bir biçimle atasözleri, kavram açısından birkaç çeşittir:

1- Toplumsal olayların nasıl devam etmelerini uzun bir gözlem ve deneme neticesi olarak bildirirken bundan ders almamızı hatırlatan atasözleri vardır:

Sona kalan dona kalır.

Öfke ile kalkan ziyan ile oturur.

Ağlamayan çocuğa meme vermezler.

Mahkeme kadıya mülk değil. (Aksoy, 1988, p.32)

2- Doğa olaylarının nasıl devam etmelerini uzun bir müşahede neticesi olarak belirten atasözleri vardır:

Mart yağar nisan övünür, nisan yağar insan övünür.

Kork aprilin besinden, öküzü ayırır esinden.

Mart kapıdan baktırır, kazma kürek yaktırır.

Zemheride kar yağmadan kan yağması iyi. (Aksoy, 1988, p.33)

3- Sosyal olayların nasıl devam etmelerini uzun bir deneme ve gözlem neticesi olarak tarafsızca bildiren atasözleri vardır:

Sütten ağzı yanan yoğurdu üfleyerek içer.

Minareyi çalan kılıfını hazırlar.

Araba kırılınca yol gösteren çok olur.

Komşunun tavuğu komşuya kaz görünür. (Albayrak, 2009, p.38)

4- Mantığa veya denemelere dayanarak doğrudan doğruya ahlak nasihati ve deri veren atasözleri vardır:

Yoldan kal, yoldaştan kalma.

Çirkefe taş atma, üstüne sıçrar.

Bugünkü işini yarına bırakma.

Ayağını yorganına göre uzat. (Albayrak, 2009, p.38)

5- Bazen inanışları bildiren atasözleri vardır:

Baykuşun kısmeti ayağına gelir.

Kırk yılda bir ölet olur, eceli gelen ölür.

Akacak kan damarda durmaz. (Aksoy, 1988, p.32)

6- Gelenek ve görenekleri bildiren atasözleri vardır:

Kız beşikte, çeyiz sandıkta.

Dost başa bakar, düşman ayağa.

Kızını dövmeleyen dizini döver.

Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı var. (Albayrak, 2009, p.39)

7- Birtakım felsefeler, gerçekler ve fikirler bildirerek yol gösteren atasözleri vardır:

Taşıma su ile değirmen dönmez.

Can bostanda bitmez.

Korkunun ecele faydası yoktur. (Aksoy, 1988, pp.17-19)

2.3. Atasözlerin Anlam Özellikleri:

Atasözleri bir cemiyetin ve bütün insanlığın yaşam felsefesidir. Bütün insanlarda bulunan *sevgi, kıskançlık, bencilik, dostluk, düşmanlık* gibi insiyaklar evrenseldir. Bu sebeple bu davranışları yansıtan atasözleri de evrenseldir. Dünyada pek çok milletin kullandığı atasözleri karşılaştırıldığında, bu atasözlerinin birçoğunun aynı veya benzer olduğu görülmektedir. Atasözleri evrensel niteliği yanında bir millete özgün kültürel nitelikleri de yansıtır.

Vakit nakittir.

Gözden irak olan, gönülden irak olur.

Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur. (Aksoy, 1988, p.33)

gibi atasözleri evrenseldir. Buna benzer atasözleri genellikle bütün dillerde ortakır.

Türk'ün aklı aldadır.

Türk karar, kılıcı karımaz.

Osmanlı, tavşanı araba ile avlar.

Osmanlı'nın yağı üzengide gerek.

Türk'ün aklı sonradan gelir.

Osmanlı'nın ekmeği dizi üstündedir. (Aksoy, 1988, p.133) gibi atasözleri millidir. Buna benzer atasözleri de milletin kültürünü yansıtır.

Atasözlerin konuları, kullandıkları bölgeye veya ülkeye göre çoğu zaman değişiklikler gösterir. Tarih boyunca Türk toplumunda çiftçilik ve askerlik önemli olduğundan dolayı yiğitlik, koyun, it, at, kurt, silah konularında Türkçede çok sayıda atasözüne rastlanır. Buna karşın Alman atasözlerinde daha fazla kartal, ay gibi o yörelere ait atasözleri vardır. Onun için atasözlerinde toplumsal ve evrensel sistemi ile bu sistemdeki iyi ve kötü tüm özelliklerini görürüz. (Hengirmen, 2015, p.434)

2.4. Atasözlerin Genel Özellikleri:

1. Atasözleri özlü ve kısa bir anlatıma sahiptir.
2. Atasözleri anonimdir. Diğer bir anlamda atasözleri toplumun ortak malıdır.
3. Atasözleri söz sanatları açısından oldukça zengindir.
4. Atasözleri uyulması gereken genel bir yargı kuralı veya nasihat özelliği taşımaktadır.
5. Atasözleri kalıplaşmış sözlerdir, yan yolları dışında hiçbir atasözünün kelimeleri ve söz dizimi değiştirilemez.
6. Yüzyılları bulan atalarımızın uzun gözlemler ve denemelerinden sonra oluşmuştur.
7. Her atasözü mutlaka bir cümledir.
8. Atasözleri anlatımı etkili kılmak, akılda kolay tutulmak ve kulağa hoş gelme özelliğine sahiptir. (Albayrak, 2009, pp.13-14)

3. Türkmencede Atasözü Nedir?

Türkmenler, zengin bir halk edebiyatı ve klasik edebiyata sahiptir. Türkmenlerin halk edebiyatı diğer doğu milletlerin konu ve motif bakımından aynı tarzdadır. Daha ziyade epos'a meraklıdırlar. Destan niteliğinde olanların bir bölümü kitabi olduğu durumda, diğer bölümü de yalnız Türkmen halk ruhunun ürünü sayılmaktadır. Kitabi destanların arasında "Yusuf bile Züleyha", "Şasenem bile Garip", "Leyli bile Mecnun" gibileri bulunmaktadır. (Caferoğlu, 1964, p.25)

Türkmen halkının milli öğelerini ve günlük hayatını yansıtan atasözleri, özgün ve samimi bir tarzla dile getirilmiştir. Kuruluş ve yapı açısından Türkiye Türkçesindeki atasözlerinden pek fazla farklı değildir. Anlam bakımından da tüm insanlara hitap eden bir üsluptur. Fikir açısından ise; tembelliğin zararları, cömertlik ve yiğitliğin itibarı, atın insan hayatındaki yeri ve önemi, çalışmanın yararları, vatan sevgisi, yaramaz, kıskanç insanların yerilmesi, edep ve aklın yararları, kadının, kardeş, eş kardeş ve anne olarak toplumdaki mekânı, komşuluk hakları, misafirin hizmeti ve misafirperverlik vb. konuların işlendiği dolayısıyla, genel Türk atasözlerinde de ortak görüşlerin fazla olmasını dikkati

çekmektedir. (Sis, 2015, p.258)

Irak Türkmenleri ağzı ile atasözleri ele alan kitaplar pek fazla değildir. Ancak Kerküklü meşhur klasik şairlerinden biri olan Dede Hicri, 1928 yılında basılan *Yadigâr'ı Hicri* isimli kitabında bulunan *Durûb-i Emsal* başlıklı şiirinde atasözlerinin üzerinde çalıştığını görürüz.

Sor mes'ele mes'eleye hekim ol

Su damlaya damlaya olur göl

Ey yâri enis çâre sazım

Elbette demir tavında lazım

Yağmacı nukudı verdi suya

Haydan ne gelirse gider de huya

Meyhor hiç şarabı zem eder mi?

Kimse ayranına turş diyer mi?

Daha sonra Irak-Türkmenlerin atasözleri üzerinde çalışan beş tane eser bulunmaktadır. Eserler ise şu şekildedir:

1- Ata Terzi başı, *Kerkük Eskiler Sözü*.

2- Şakir Sabır Zabit, *Irak Türkmenleri Ağzında Atalar sözü*.

3- Abdullatif Bender Oğlu, *Atasözlerimiz*.

4- Mehmet Horşit Dakuklu, *Eski Sözler Bağçası*.

5- İhsan S. Vasfi, *Irak Türklerinde Deyimler ve Atasözleri*.

4. Türkçe ve Türkmençe Atasözlerin Karşılaştırması:

Aç tokun halinden anlamaz.

اج نهیماز طوخ نهیدیماز

Fakirin ekmeği umuttur.

کور قوشن یواسنی الله یاپار

Ateş düştüğü yeri yakar.

اوت دوشان یری یاندر

Bekâr gözü ile kız alınmaz.

سیچه سیچه دوشار هیچه

Bir elin nesi var, iki elin sesi var.

چاخون بیر الدان چالناماز

Doğru söyleyenin bir ayağı üzenginde gerek.

اکری اوتر دوز سیالش

Zararın neresinden dönsen kardır.

یوزن یارسی اللیدر

Her altın nalı bir olmaz.

بەش برماغ بیر اولماز

Zenginın basması ipek görünür.

مال و مال اولماصن، بازارو بازار اولسن

Sabrın sonu selamettir.

صبر ایدان سالمت اولر

Bin dinle, bir söyle.

از قونوش، چۆخ دینله

Zahmetsiz iş olmaz.

بۆش چوال دیک دورماز

Yiğit meydanda belli olur.

یگیده صاواش بایرامدر

Eken biçer, konan göçer.

ایشله مەسەو دیشله مەسن

Ecele çare olmaz.

گەلسە عەجەل یۆختی مەجال

Atılan ok geri dönmez.

سۆز اغزدان بیر کره چخار

Altın eşik, ağaç eşiğe muhtaçtır.

دامر قاپینن ایشر اغاج قاپیه دوشار

Azı bilmeyen çoğu hiç bilmez.

ازا رازی اولمایان، چۆخهده رازی اولماز

Baba mirası yanan mum gibidir.

بابا مالی تیز بیتار

Baht olmayınca başta, ne kuruda biter, ne de yaşta.

نهنه بابا اوشاغن تاختن قورار باختن قورماز

Elin iyisinden kendi kötümüz daha iyidir.

اوز اومین ارپه اکماگن باشقاسنین پبالونه داگیشمام

Huylu huyundan vazgeçmez.

خویو، صویو دایشنماز

Komşunun külüne komşu muhtaçtır.

ابی قونشی یوز خسمدان ایتردی

Paranın yüzü sıcaktır.

پاره په هلیواندر

Ne verirsen eline, o gider seninle.

نه قویساو قهزهنه، او گالییر جومجهیه

Al elmaya taş atan çok olur.

جوزالیغ باشا بالدی

Her inişin bir yokuşu vardır.

هر دالغین بیر بوللغی واردر

El sözüyle adım atma.

اویمه خاخن سوزونه

Para bir atəştir, tutana aşk olsun.

پاره دکن گیبیدر، هرکەس اوستونده اوتوراماز

Yuvarlanan taş yosun tutmaz.

ایشلهیان دامر یاص طوظماز

Her işin başı sa ğlık.

باش صاغلغی دونیا وارلغی

Bilgisiz insan meyvesiz ağaca benzer.

بیلهنه بیر سیله، بیلمهینه بین سیله

Baht olmayınca başta, ne kuruda biter ne de yaşta.

بهختسز باغنه یاغر یاغماز

Az konuş çok dinle.

بین دوشون، بیر سویله

Her kesin ettiği yoluna gelir.

داشی ات سحابی قالدیریر

Dost acı söyler.

دوست آغالدار، دوشمان جولدرار

Zenginin basması fakire ipek görünür.

مال ادامن عیبینی اورتار

Biri nalına vurur, biri mihına.

بیری سویلهر، بیری اوینار

Adam olana bir söz yeter.

آدم آدما بیر کره الدانر

Zengin gönlü olasıya, fakirin canı çıkar.

أهلل بو ألى أو أله محتاج أیتماسن

Bağla atını, ismarla hakka.

ياز دیواره قالسن بهاره

Yukarıda geçen Türkçe atasözlerinin kaynağı (Aksoy, 1988), Türkmençe Atasözlerinin kaynağı ise (Caferoğlu, 1964)tür.

5- Ortak Atasözleri:**Başa gelen çekilir.**

باشه گلن چکیلر

Annesine bak kızını al.

نهاسنه باخ، قیزنی ال

Üzümünü ye bağını sorma.

اوزمنى یی باغنى صورمه

Ağır taş yerinden oynamaz.

اغر داش یریندان اوینماز

Ana gibi yar , Bağdat gibi diyar olmaz.

نهنه کمین یار، بغداد کمین دیار اولماز

Baba oğula bağ bağışlamış, oğul babaya bir salkım üzüm vermiş.

بابا قیيار بیر باغا، اوالد قیماز بیر صالحیم اوزمه

Bir ayağı çukurda.

ایاغی قابر قراغینده

Ateş ile barut bir arada olmaz.

اطاش و باروت بیر بیرده اولماز

Akıl yaşta değil, baştadır.

عقل ياشته اولماز، باشته اولور

Ayıpsız yar arayan yarsız kalır.

عیب سز دوست ارایان دوست سز قالر

Az olsun öz olsun.

أز اولسون اوز اولسون

Bal tutan parmağını yalar.

بال طوطان بارماغنی یالر

Balık baştan kokar.

بالخ باشندان قوخار

Bir başa bir göz yeter.

بیر باشه بیر جوز بهستیر

Bugünkü işini yarına bırakma.

بوگونن ایشنی یارنه قویمه

Dost başa bakar, düşman ayağa.

دوست باشنه باخار، دشمنان ایاغنه

İt itin kuyruğuna basmaz.

چوپاچ چوپاچن قوروغنه باصماز

Kendi düşen ağlamaz.

أوزی دوشان آغالماز

Sakla samanı gelir zamanı.

ساقال سامانی گالر زمانی

Hamama giden terler.

حمامه گيدن ترلر

Mum dibine ışık vermez.

چراخ دینبه شعله ویرماز

Besle kargayı oysun gözünü

قارغا بسله جوزو اویسون

Allah dağa göre kar atar.

هلا داغا جوره قار اتار

Dost acı söyler.

دوست اجی دیار

Gözden irak, gönülden de irak olur.

جۆزدن اوزاغ اولن، جیولداندا اوزاغ اولر

Sora sora Bağdat bulunur.

صوره صوره حهجه گیدیلر

Güzel söz yılanı deliğinden çıkarır.

خوش حکات یالنی دهلوگندان چخاردر

Cana gelen de mala gelsin.

جانا گالین مال گالسن

Kimse kimsenin nasibini yemez.

کیمسه کیمسهنن رزقنی بیماز

Ummadığın taş baş kırar.

بهگهنمادغو طائش باش قرار

Kızını dövmeven dizini döver.

قزنى ورمایان دیزینی ورار

Allah iki iyilikten birini versin.

هلا ایکی رحمان بیرسنی ایتسن

Araya araya Bağdat bulunur.

صوره صوره بغداد طابلیر

Önceki atasözlerde olduğu gibi, Türkçe atasözlerinin kaynağı (Aksoy, 1988), Türkmence Atasözlerinin kaynağı ise (Caferoğlu, 1964)tür.

6- Bulgular:

Bu çalışma her iki Türkçe ve Türkmencede atasözlerinin biçim, kavram, anlam ve genel özelliklerini, aynı zamanda her iki dil arasında ortak ve karşılaştırmalı atasözlerini hakkında bilgi vermektedir. Tarih boyunca her iki dil aynı aileden olduğundan dolayı birbirine etkilemiştir. Bu etkilemeler konuşma dili, kültür, gelenek, görenek ve atasözleri gibi içinde yansımaktadır. Ortaya koyduğumuz ve işaret verdiğimiz ortak veya birbirine çok benzeyen var olan atasözleri, ileride daha detaylı bir biçimde araştırmaya kolaylık sağlamaktadır.

7- Çalışmanın Amacı:

Yaptığımız bu önemli çalışmada asıl olan amacımız Türk dili ve edebiyatı bölümünün öğrencilerine Türkmencede ve Türkmencede var olan atasözlerini tanıtmaktır. Ayrıca diğer amacımız ise birbirine yakın olan her iki dilin arasında ortak veya karşılıklı olan atasözlerini göstermektir. Çünkü her iki dil arasında oldukça birbirine çok yakın gelenek, görenek, toplumsal hayatı, sosyal yaşantıları gibi benzer kavramlar vardır. Yapmış olduğumuz çalışmamızda kavramları ve iki dilin arasında olan bağları göstermek önemli hedefimizdir.

8- Tartışma:

Türk dili içerisinde yer alan Türkiye Türkçesi ve Irak Türkmen Türkçesi arasında atasözleri hususunda pek çok yakınlık söz konusudur. Buna dair yapılan ve yapılacak çalışmaların Türk dünyası zenginlik kazandıracakını düşünüyor.

9. Çalışmanın Önemi:

Yüzyılları aşmış ve derin bir tarihe dayanan atasözleri, her milletin kültüründe değerli bir mekâna sahiptir. İlk insanların tarihinden günümüze kadar farklı şekil ve yapılarla gelen bu altın sözler mutlaka gelecek nesillere doğru yolu göstermek amacıyla söylenmiştir. Toplumu zarar ve ziyalardan uzak tutturmak ve herkesin layık bir hayatı yaşaması niyetiyle bütün dillerde bu atasözler mevcuttur. Çalışmamızı büyük dedelerimizin öğütleri ışığında devam ederek, Türk toplumunun genelinde atasözünün ne kadar önemli olduğunu göstermekteyiz. Ayrıca Türkçe ve Türkmence arasında birçok tarafta benzer, ortak veya yakın atasözlerinin ortaya koyarak, her iki dilin kökü tek bir çeşme suyundan aktığını bilmemiz önemlidir. Neticede her iki dilin birbirinden ayrılmış tek bir milletin olduğunu tanık oluyoruz. Onun için her ikisinin arasında karşıtlarını az, daha fazla benzerliklerini

görmekteyiz.

10. Yöntem:

Kitaplardan faydalanma ve kişilerle görüşme yöntemi ile yapmış olduğumuz bu çalışmada önceden atasözü ile ilgili olan kitapları derleyip topladık. Buna dayanarak elimizdeki kitaplarla, tezlerle, makalelerle bu çalışmamızı zenginleştirmeye çalıştık.

Sonuç

Tartışılmaz bir gerçektir ki her milletin en önemli unsurlarından biri dildir ve birçok ülke bunun farkına çok eskiden vararak kendi dilleri ile ilgili her dalda çok sayıda araştırmalar yapmışlar. Türkçe ise bu eskiye dayanan dillerden biri olduğu için ve onun dil grubunda olan Türkmençe dili üzerinde de çok sayıda araştırmalar yapılmıştır. Bizde çalışmamızda Türkçe ve Türkmençe arasındaki karşılaştırmalı atasözleri konusunu ele alarak, her iki dilin halk edebiyatında tarih boyunca çok önemsemiş bir ürünü olan atasözleri karşılaştırdık. Çünkü atasözleri bir milletin kültürel, sosyal, ekonomik... vb. gibi birçok hususiyeti hakkında tek başına bile bizi yeterince bilgilendirir. Bizimde yaptığımız bu çalışmanın sonucunda Türkçe ve Türkmençe dili arasında atasözü bakımından oldukça bir yakınlık ve bir bağımlılık görmekteyiz. İki dilin gelişim farklılığını olduğuna rağmen aralarında birbirine özelliklerde mevcuttur.

Kaynakça

- Aksoy, A.Ö., 1988. *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2*. İstanbul: İnkilap Kitabevi.
- Aksoy, Ö.A., 1988. *Atasözleri, Deyimler*. Ankara: TDK Yayınları.
- Albayrak, N., 2009. *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*. İstanbul: Melise Matbaacılık.
- Benderoğlu, A., 1989. *Irak Türkmen Edebiyatı Tarihine Bir Bakış*. Bağdat: Dar El-Fünun El-Sekafiye El-Amme Matbaası.
- Bozok, E., 2020. *Yaşlılık Kitabı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Caferoğlu, A., 1964. *Türkmenler*. Ankara: Türk Kültürü.
- Hatiboğlu, V., 1988. *Kelime Grupları ve Kuralları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Hengirmen, M., 2015. *Türkçe Dilbilgisi*. Ankara: Eengin Yayınevi.
- Khayrullah, Hamdi Latif & Shareef, Mohammed Ali , 2009. "Türkçede Edatlar Karşılaştırma Deneme". *Kirkuk University Journal- Humanity Studies*, 4(1).
- Özbaşı, S., 2020. Zeynep Cemali'nin Romanlarındaki Atasözü ve Deyimlerin İncelenmesi. *Uluslararası Çocuk Edebiyatı ve Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), p.4.
- Özyürek, R., 1991. *Kılık- Selânik Folkloru*. Ankara: SET OFSET Ltd. Şti.
- Sadık, İ.A., 2022. Hüsam Hasret'in "Kimsesiz Kaldım" Başlıklı Şiiri Örneğinde Şiir İncelemesi ve Sevgi Motifi. *Salahaddin University Zanco Journal of Human Sciences*, 26((1)), p.186.
- Sis, N., 2015. Türkmen Atasözleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma. *Türk Dünyası İncelemeler Dergisi*, V(2).

به‌راوردکاری په‌ندی پیشینان له نیوان زمانی تورکی و تورکمانی

ئیمان ئازاد صادق

به‌شی زمانی تورکی، کۆلیژی زمان، زانکۆی سه‌لاحه‌ددین-هه‌ولنهره‌رمی کوردستان، عیراق

iman.sadeq@su.edu.krd

پوخته

په‌ندی پیشینان، پرديکی پیروژ و به‌هیزه که دوینن به ئەم‌پرووه ده‌به‌ستیتیه‌وه، له ئەنجامی تاقیکردنه‌وه درێژخایه‌نه‌کانی باو‌با‌پیرانمان له رابردوو‌وه تا ئیستا. په‌نده‌کان قسه‌ی به‌نرخ‌ی باو‌با‌پیرانمان که رینمایی و ئامۆژگاری مرۆقه‌کان ده‌کهن. له‌م لیکۆلینه‌وه‌یه‌دا به‌ شیوه‌یه‌کی به‌راوردکاری باس‌مان له په‌ندی تورکی و تورکمان کرد. پیناسه و به‌ها و فورم و چه‌مک و مانا و تایبه‌تمه‌ندییه‌ گشتیه‌یه‌کانی په‌نده‌که‌مان له ئەده‌بی تورکی و تورکماندا نیشان دا. پاشان، ئەو په‌نده‌ باوانه‌ی که له نیوان هه‌ردوو زمانی تورکی و تورکماندا هه‌ن، به‌راوردمان کرد و پوونمان کرده‌وه. هاوکات به‌ وردی باسی چوارچێوه و گرنگی و میتود و سنوورداربوونی لیکۆلینه‌وه‌که‌مان کرد. ئەو دۆزینه‌وانه که له‌م لیکۆلینه‌وه‌یه‌دا به‌ده‌ستمان هیناوه هه‌لسه‌نگیندراون و له به‌شی ئەنجامدا جیگیرکراون.

وشه سه‌ره‌گیه‌کان: په‌ندی پیشینان، به‌راوردکاری، تورکی، تورکمانی.

مقارنه‌ الأمثال بين لغة التركية والترکمانية

ایمان ازاد صادق

قسم اللغة التركية، كلية اللغات، جامعة صلاح الدين – أربيل، C4K قليم

کوردستان، عیراق

iman.sadeq@su.edu.krd

المخلص

المثل هو جسر مقدس وقوي يربط الأمس باليوم، نتيجة التجارب الطويلة التي عاشها أجدادنا من الماضي إلى الحاضر. الأمثال هي كلمات أجدادنا القيمة التي ترشد الناس وتتصحهم. وقد تناولنا في هذه الدراسة الأمثال التركية والترکمانية بشكل مقارن. وبيننا التعريف والقيمة والشكل والمفهوم والمعنى والخصائص العامة للمثل في الأدب التركي والترکماني. ثم قمنا بمقارنة وشرح الأمثال المشتركة الموجودة بين اللغتين التركية والترکمانية. وفي الوقت نفسه، قمنا بشرح موضوع الدراسة وأهميتها ومنهجها وحدودها بالتفصيل. تم تقييم النتائج التي حصلنا عليها في هذه الدراسة وإدراجها في قسم الاستنتاج.

الكلمات المفتاحية: مثل، المقارنة، تركي، ترکماني.

Comparison of Turkish and Turkmen Proverbs

Iman Azad Sadq

Department of Turkish Language, College of Languages, Salahaddin University-Erbi, Kurdistan Region, Iraq

iman.sadeq@su.edu.krd

Abstract

The proverb is a sacred and powerful bridge that connects the past to the present, as a result of long trials from the past of our ancestors to the present. Proverb is the precious words of our ancestors who guide people and give advice. In this study, we have discussed the proverbs of Turkish and Turkmen in a comparative way. We have shown the definition, value, form, concept, meaning and general features of the proverb in Turkish literature and Turkmen literature. Then, by comparing the common proverbs between both Turkish and Turkmen, we mentioned in an annotated way. We also explained the universe, importance, method and limitation of the study in detail. The findings we obtained in this study are evaluated and given in the conclusion section.

Keywords: Proverb, Comparative, Turkish, Turkmen